

РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик

О ИМЕНИЦАМА У СЛУЖБИ ПРЕДЛОГА**

У овом раду говори се о конверзији именица *врх*, *дно*, *йуџ*, *крај*, *дуж*, *месџо*, *чело* у предлоге. Анализира се модификација значења ових именица до које долази приликом попредложавања. Истражује се семантички однос између полазне именице и добијеног предлога и износе се одговори на питања због чега само неке именице могу да се попредложе и зашто се овако добијени предлози губе из савременог српског језика.

Кључне речи: именице, предлози, попредложавање, граматикализација, граматикална полисемија, семантика, српски језик.

1. УВОД. Предмет анализе у овом раду биће конверзија именица *врх*, *дно*, *йуџ*, *крај*, *дуж*, *месџо*, *чело* у предлоге. Пажња ће бити усредсређена пре свега на модификације у семантичком садржају именица које омогућавају њихов прелазак у предлоге. Ова модификација уобичајено се третира као граматикализација, али ће се у овом истраживању тај процес другачије тумачити. У раду ће се анализирати и природа парадигматског односа између полазне именице и од ње добијеног предлога, а изнеће се и могући разлози због којих се попредложене именице углавном губе из савременог српског језика.

2. СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА. Да би се одговорило на питање шта се то мења у природи именице и омогућава јој да обавља улогу предлога, мора се, у општим цртама, поћи од семантике, порекла и употребе правих предлога као врсте речи.

* rajnad@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру рада на пројекту 178021 *Ојис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Своју монографију о семантици предлога Д. Кликовац (2000: 7) започиње констатацијом да дефинисање предлошких значења по правилу наилази бар на две тешкоће. Прва се тиче немогућности да се сва значења једног предлога обухвате једном општом дефиницијом. Ова појава, примећује Д. Кликовац, није везана само за предлоге, али је у њиховом случају нарочито упадљива. „*Druga teškoća tiče se neophodnosti svojevrstnog vrćenja u krugu: predlog se obično mora definisati samim sobom. Tako, na primer, Stevanović navodi da se predlogom u s lokativom ‘означава ... место у унуиџраишњосџи или у границама (међу деловима, у редовима) појма с именом у овоме падежу, одређује се где се у унуиџраишњосџи нешто налази, збива или врши’* (1979: 496). Слично томе, у Websterovom речнику налазимо да предлог *in* означава „location or position *in* space or *in* some materially bounded object”, као и „position or location *in* something immaterial or intangible”“ (KLIKOVAĆ 2000: 7).

Више пута до сада наглашено је да се у граматикама не посвећује довољно пажње лексичком значењу предлога (исп. нпр. ŠVAČKO 1993; RIŠNER 2004). У дефиницијама се наглашава несамосталност предлога (а при том се увек мисли на синтаксичку, а не на семантичку несамосталност), поседовање граматичког значења (а лексичко се занемарује) и њихово својство да исказују однос између два појма (исп. нпр. дефиницију предлога у граматикама М. СТЕВАНОВИЋА (1989: 379), Ж. СТАНОЛЧИЋА и Љ. ПОПОВИЋА (1989: 126), И. КЛАЈНА (2005: 159)).¹ У свим граматикама предлози се помињу у поглављу о морфологији, а њихово значење се разрађује у поглављу о синтакси. Значење предлога се у оквиру синтаксе, наравно, никада не анализира као значење самосталне лексеме, већ обавезно из угла њихове употребе у предлошко-падешким конструкцијама. У *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (1999: 179) у самој дефиницији предлога истиче се њихова граматикализованост: „*Prijedlozi (prepozicije), relacijske riječi sa visokim stupnjem gramatikaliziranosti, označuju konkretne i apstraktne odnose u jeziku.*“

Због таквог третмана предлога у граматикама, поставља се питање може ли се говорити о лексичком значењу предлога које ове јединице поседују независно од контекста у којем су употребљене, може ли се њихово значење описати дефиницијом у којој нема по-

¹ Сличне дефиниције наводе се и у хрватским граматикама. Детаљан преглед дефиниција предлога у граматикама Тежака и Бабића, Барића и др., Рагуџа, Прањковића, Маретића даје Ришнер (2004).

нављања лексеме која се дефинише и да ли ове лексеме уносе у реченицу и своје самостално значење, а не само значење односа између две речи у реченици.

Аутори који су постављали ова питања сматрају да одговор на њих зависи од самог предлога. Тако, В. Ришнер (2004: 41) сматра да се неки предлози у потпуности пуне значењем у предлошко-паदेशкој конструкцији, док други уносе своје значење у њу. М. Бучар (2009: 183–184) износи став да је код предлога *к, на, ѿо, у, за* итд. процес граматикализације у потпуности завршен, предлози *ѿокрај, усред, наврх, уместио* имају нешто мањи, али још увек висок степен граматикализованости, а секундарни предлози као што су *захваљујући, изузевши, ѿочейком, крајем* итд. још су мање граматикализовани.

И наведени погледи очигледно указују на то да се прави, прототипични предлози схватају као лексеме са граматичким, а без лексичког значења. У покушају да, ипак, потражимо лексичко значење предлога пажњу усмеравамо на схватања А. Белића о пореклу предлога.

3. ПРИЛОШКО ПОРЕКЛО И СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА. Следећи Бругмана и супротстављајући се Де Сосиру, А. Белић (1957–1958) сматра да су предлози постојали још у праиндоевропском језику. Они воде порекло од прилога. Као један од кључних доказа за то Белић наводи употребу предлога у виду глаголских префикса. Префикси су могли срастати са глаголима само зато што модификују њихова значења, а то је функција прилога. Предлози постају од прилога или прилошких синтагми на тај начин што се одвајају од глагола и прилазе именици са којом се слажу у значењу општег зависног падежа и прецизирају га. Тиме они прелазе у предлоге и предлошке изразе. Један од доказа које Белић (1957–1958: 6) наводи о одвајању прилога од глагола јесу примери из старословенског језика који потврђују да су предлози у том језику имали већу слободу у реду речи у реченици. Предлози, према Белићу, представљају историјску творевину у језицима.

Прилози који су пришли именицама у служби предлога, према схватању А. Белића, у себи садрже 1) значење једног од зависних падежа и 2) ближе одређивање или модификацију тог општег паदेशког значења. М. Ивић (1957–1958: 158), анализирајући систем предлошких конструкција у српском језику, као један од закључака наводи да падежи могу остварити своја општа падешка значења и без употребе предлога, а Белић (1998: 514) наводи да су „предлози настали из потребе специјализације општих падешких значења“.

Из овога се могу извести два закључка, значајна за ово истраживање. Први се заснива на чињеници да предлози служе за модификацију и специјализацију падешког значења. Предлози садрже и опште падешко значење (граматичко значење), али њега би падежи остварили и без предлога. Да би предлози могли да специјализују значења падежа, они морају имати лексичко значење. Према томе, и прави, примарни предлози, баш као и неправни, секундарни предлози поседују лексичко значење, па се не бисмо сложили са мишљењем да прави предлози имају само граматичко значење.

Други закључак се може извести из чињенице да предлози имају прилошко порекло. То значи да лексичко значења предлога има прилошку вредност. У граматикама (нпр. СТЕВАНОВИЋ I 1989: 379–380; СТАНОЈЧИЋ и ПОПОВИЋ 2005: 126) говори се о томе да предлози означавају односе међу речима у реченици и да ти односи могу бити просторни, временски, узрочни, циљни, односи намене, поређења, заједнице итд. Дакле, инсистира се на томе да се предлозима одређује просторни, временски итд. однос, али не и да сам предлог може имати неко прилошко значење.² Лексичко значење предлога је апстрактно, уопштено, тешко самерљиво и по томе се битно разликује од лексичког значења самосталних речи, као што су, рецимо, именице или глаголи. То, ипак, не значи да оно не постоји, већ да

² Приступ значењима предлога представља велики проблем и у српској лексикографији. Д. Гортан-Премк (1984: 35–36) запажа три различита модела у начину обраде предлога у *Речнику САНУ*: „Према једноме се предлог обрађује заједно са речју уз коју стоји дефиницијом типа – *предлог заједно са самосталном речју означава предмет* – којом се описује однос у који ступа именичка реч с предлогом према другим члановима синтагме односно реченице. Према другоме се предлог дефинише моделом типа – *предлог са самосталном речју означава њоложај, месио* – којим се предлог одређује и као релациона реч и као детерминатив падежног односа именске речи. Према трећем се предлог детерминише као самостална лексема којом се одређује релација према именичком појму уз који стоји и према појму управне речи дефиницијом типа – *предлог одређује месио*... Разлике у овим дефиницијама последице су различитог рангирања лексичких и граматичких својстава односно узимања једног или другог за полазиште у детерминацији ове категорије речи. Наиме, првome је моделу у основи функција предлога; другоме је у основи схватање предлога као функционалне речи која само са именицом у одређеном падежном односу добија своју семантичку вредност; трећем је у основи лексички садржај предлошке речи.“ Д. Гортан-Премк залаже се за трећи приступ и примењује га у лексикографском раду (исп. обраду предлога на у *Речнику САНУ*). Резултати савремених лингвистичких истраживања показују да је такав приступ најпрецизнији и да највише одговара семантици предлога.

захтева посебан приступ и тип анализе. Важан аргумент проналазимо у мишљењу В. Г. Гака да односе између конкретних предмета треба сматрати исто таквим појавама ванјезичке стварности, као и саме те предмете. И односи су, дакле, део стварности. За анализу апстрактне лексике погодном су се показале методе никле у окриљу когнитивне семантике, што је у српској лингвистици показала Д. Кликовац (2000) анализирајући значења предлога *у, из, унутар, сред/усред/насред/ћосред, изван/ван, кроз, ћо*. У прегледу истраживања предлога у когнитивној лингвистици, Д. Кликовац (2000: 21) истиче: „Predlozi, koji su po tradiciji istraživačko područje od marginalnog interesa, u okviru kognitivne lingvistike stekli su veliku popularnost. Taylor smatra da je do ovoga došlo iz dva razloga. Prvi je interes za odnos između saznanja i jezičke struke, sa fokusom na prostornom saznanju; predlozi, naime, upravo simbolizuju konceptualizaciju prostornih odnosa. Drugi razlog bio bi obnovljen interes za leksičku semantiku, koji je doveo do priznavanja polisemije ‘kao normalne stvari u prirodnom jeziku’: predlozi su među najvišeznačnijim rečima u jeziku (1991: 151–152). Можемо додати и то да су предлошка значења (као и значења глаголских партикула, односно префикса), као традиционално тежак проблем, била нека врста пробе за експланаторну моћ новог, когнитивистичког приступа.“³

Утисак је да се у традиционалној лингвистици често порицало лексичко значење предлога само зато што није био познат адекватан приступ њиховом лексичком значењу.⁴ Предлози нису конституентске речи као прилози, али њихов семантички садржај је прилошки.

³ Та потреба за проверавањем експланаторне моћи когнитивистичког приступа баш на истраживању семантике предлога вероватно је у делимичној вези и са чињеницом да генеративни приступ (бар у раној фази) није могао да понуди опис предлога. О томе извештава Р. Бугарски (1969: 29), који цитира оцене Ноама Чомског и Џона Роберта Роса о предлозима. Ноам Чомски написао је 1968. године: „About prepositions, I don’t have anything very serious to say.“ Нешто слично исказао је годину дана раније и Џон Роберт Рос: „We don’t know what to do with prepositions.“

⁴ Да изнесени став о постојању лексичког значења предлога није усамљен, показује и преглед истраживања (углавном руских аутора) о семантици предлога, које износи В. И. Пекар (2000: 12). Аутор констатује да се сви лингвисти слажу да предлоге треба дефинисати као лексеме које исказују односе, али да се сам однос схвата на два различита начина. Једна група лингвиста под *односом* подразумева само синтаксичку функцију предлога. Ови аутори не признају њихово лексичко значење. У ову групу спадају Мешчанинов (1945), Бондаренко (1961), Стеблин-Каменски (1974). У другу групу спадају лингвисти који сматрају да предлози могу поседовати лексичко значење. У овој групи се налазе Виноградов

Из свега исказаног до сада проистиче хипотеза да пошто прототипични, прави предлози имају лексичко значење, онда се то може очекивати и од лексема које су се попредложиле, тј. од неправих, секундарних предлога. То, даље, значи да именице у служби предлога не губе лексичко значење, већ га мењају. Опис те семантичке трансформације лексичког значења предмет је предстојећег дела овога рада.

4. ИМЕНИЦЕ У СЛУЖБИ ПРЕДЛОГА. И. Клајн (2005: 159–160) дели предлоге на *йраве* и *нейраве*. Прави предлози су оне речи које се употребљавају искључиво у функцији предлога. Неправи су они који су секундарно стекли функцију предлога, а иначе припадају некој другој врсти речи. Због тога се у хрватској лингвистици неправни предлози називају још и *секундарним йредлозима* (ŠARIĆ 1999; BUČAR 2009). И. Клајн дели неправне предлоге у четири групе:

а) прилози који су истовремено и предлози, нпр. *йре*, *йосле*, *близу*, *широм* итд. Примери: *Наћи ћемо се йосле часа. Парк је близу моје куће.*

б) именице које могу постати предлози, нпр. *месйо*, *крај*, *дуж*, *йуи* итд. Примери: *Урадићу йо ја месйо шебе. Седели смо крај йуша. Пођоше дуж реке.*

в) именице у инструменталу, нпр: *Током возње су разговарали. Круг се црйа йомоћу шесйара. Поводом сйогодишњице објављено је досйа чланака.*

г) сложени предлози, у којима је на првом месту прави предлог, а на другом предлог или именица, нпр: *измећу*, *исйред*, *наврх*, *накрај*, *намесйо*, *умесйо*, *уочи*, *йосред* итд.

Ако се списку неправих предлога додају још и предлошки изрази, на пример: *за време*, *у йоку*, *на нивоу*, *у склойу*, *на йемељу*, *у виду*, *у форми*, *уз йомоћ*, *йод условом* итд. (исп. ЛАЛЕВИЋ 1955; ПОПОВИЋ 1966) очигледно је колико је разливена граница класе предлога.⁵ У

(1986), Смирницки (1957), Бархударов, Штелинг (1973), Гак (1972), Кубрјакова (1978), Иљиш (1981), Quirk et al (1982), а посебно је важно што ово становиште заступа и Руска граматика (1980).

⁵ М. Лалевић је 1955. год. објавио инспиративан текст о понекад нејасним границама међу врстама речи и о утицају контекста који у неким случајевима омогућава речима да прелазе из једне врсте у другу. Тако се, на пример, неки прилози „преливају“ у предлоге и везнике, заменица *шйо-шйа* може бити упитна именичка заменица, затим односна, у одређеним контекстима може се сврстати у прилоге и, на крају, у везнике.

жижи нашег интересовања биће друга група наведених неправих предлога. То су предлози постали од именица. Пажња ће донекле бити усмерена и на сложене предлоге постале од именица које је И. Клајн уврстио у четврту групу.

Прелазак именица у предлоге представља тип творбе који се уобичајено назива *творбом претварањем* или *конверзијом*. Конверзија је у српском језику најмање продуктиван тип творбе речи. Нешто више примера у српском језику има за *именичавање* (*суистантивизацију*) и за *придевљавање* (*адјективизацију*), нешто мање за *приложивање* (*адвербијализацију*), а најмање за *предложивање* (*препозиционализацију*). И. Клајн (2003: 386–387) бележи седам именица које могу прећи у предлоге. То су: *врх*, *дно*, *чело*, *јуџи*, *крај*, *месито*, *дуж* (а у ХЈС овом списку је, по нашем мишљењу неоправдано, придружен и предлог *сред*). Иако се ове именице не употребљавају често као предлози у савременом српском језику, све оне имају по две одреднице у *Речнику српскога језика*, тј. обрађене су и као именице и као предлози. То се, међутим, не може рећи за све именице које у инструменталу могу обављати улогу предлога и које су неједнако обрађене у речницима.

А. Белић (1998: 510) све предлоге дели на *стиарије*, који се употребљавају уз различите зависне падеже и *новије*, „постале махом од именица, који се слажу готово искључиво са генитивом“.

У вези са попредложеним именицама поставља се више питања. Прво. Како су именице могле да се попредложе и шта се догодило у њиховом семантичком садржају да би до тога дошло? Друго. Зашто се попредложило тако мало именица и зашто су у томе успеле баш оне? Треће. Зашто оне обавезно стоје уз генитив? Четврто. Зашто ови неправи предлози нестају из савременог српског језика, упркос чињеници да се број предлошких израза увећава?

5. КАКО СУ ИМЕНИЦЕ МОГЛЕ ДА СЕ ПОПРЕДЛОЖЕ? Могући одговор на ово питање даје А. Белић (1998: 512–513). Он сматра да су попредложене именице некада представљале делове предлошко-падешких конструкција са прилошким значењем (нпр. *на врх(у)*, *по врх(у)*, *на месито*) и да су се свеле само на именицу, која је тако самостално почела да врши улогу предлога. Ево, на пример, како А. Белић објашњава попредложивање именица *крај*: „*Сео јунак у крај Саве воде хладне* – значи *попред Саве*; чим је *украј Саве* почело да значи *попред* или *уз Саву*, то је целокупно значење примило *крај* на себе и издвојило се са таквим значењем, чувајући ону функци-

ју коју је по значењу имало.“ Попредложаване именица вршило се овако:

НА ВРХ → НАВРХ → ВРХ (*на врх брда* → *наврх брда* → *врх брда*);
У КРАЈ → УКРАЈ → КРАЈ (*у крај Саве* → *украј Саве* → *крај Саве*)

Иако Белић то нигде не експлицира, претпостављамо да се, у првој фази, процес спајања предлога и именице није могао вршити уколико попредложена именица није била у акузативу (и то таквом који је облички био једнак номинативу). Када су спајањем предлога и именице у акузативу настали предлози *наврх*, *уврх*, *украј*, *надно*, они су се аналогijом проширили и на конструкције које чине дате именице у локативу са истим предлозима: *на врху главе* → *наврх главе*, *на дну мора* → *надно мора*. У следећој фази, такође аналогijом, настали су спојеви датих именица у другим зависним падежима са другим предлозима: *из краја* → *искрај*, *с краја* → *скрај*. Ради илустрације, навешћемо примере за једну од фаза овог процеса из електронског корпуса српског језика: *Чим се са њрајњом њомоли одозго СА ВРХ чаршије* (= са врха чаршије); *Принуђени су да се крећу НА ВРХ њрсџију* (= на врховима прстију). Независно од тога да ли су именице које испитујемо биле у облику акузатива, локатива, генитива, а можда и неког другог падежа, оне су, углавном (не баш увек), могле да се осамостале од предлога са којим су се користиле и да самостално преузму улогу предлога. Ово је важно напоменути јер у *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (1999: 196), као и у радовима неких других хрватских лингвиста (исп. ВУЏАР 2009: 204) за предлоге *чело*, *дно*, *дуж*, *крај*, *врх* итд. каже се да су то „окаменјени акузативни облици именца“. У српским граматикама не расправља се о томе у којем су облику попредложене именице. Изгледа, међутим, да иако оне имају облик акузатива, нису морале настати само од акузатива, већ и од других падежа, аналогijом према акузативним предлошко-падешким конструкцијама.

6. СЕМАНТИЧКА МОДИФИКАЦИЈА ПОПРЕДЛОЖЕНИХ ИМЕНИЦА.

Када се на управо описан начин именице попредложе, шта се догоди са њиховим значењем? Уобичајено је мишљење да када именица као најчешће аутосемантична реч постане предлог који спада у синсемантичне, несамосталне речи да се он семантички троши и да се граматикализује. О томе пише Љ. Шарић (1999: 82): „Često se izvor funkcijskih riječi može naći u sadržajnim, autosemantičkim riječima. Kada sadržajna riječ poprimi gramatičke karakteristike funkcij-

ske riječi, ona je gramatikalizirana.“ А о десемантизацији Љ. Шарић (1999: 84–85), између осталог, констатује и ово: „Često se za proces gramatikalizacije ističe važnost procesa opisanog metaforom značenjskoga ‘izbljeđivanja’, odnosno desemantizacije. Značenjsko izbljeđivanje uključuje proces gubljenja semantičkoga sadržaja riječi; pretpostavili se da je znak skup semantičkih sastavnica odnosno obilježja, desemantizacija je postupno gubljenje tih sastavnica.“ Исто ово схватање о граматикализацији аутосемантичних речи у процесу прелажења у предлоге, десет година касније износи и М. Бучар (2009).⁶ Ова хрватска ауторка у потпуности занемарује предлоге којима посвећујемо ово истраживање и овако то објашњава: „Na isti su način nastali i prijedlozi od akuzativnih oblika imenica (*čelo, dno, duž, kraj, mjesto, put, sred, vrh*), no oni se u ovome radu ne ubrajaju u skupinu sekundarnih prijedloga jer su svi već toliko gramatikalizirani da je bilo kakva dvojba o njihovoj gramatičkoj ili leksičkoj uporabi nemoguća, a neki se čak u tom obliku više i ne upotrebljavaju u leksičkome značenju (*duž, sred*). Uz to, taj način nastajanja prijedloga u suvremenome jeziku više nije produktivan“ (BUČAR 2009: 204).

7. ДА ЛИ СЕ ЗАИСТА ЗНАЧЕЊЕ ПОПРЕДЛОЖЕНИХ ИМЕНИЦА ГРАМАТИКАЛИЗУЈЕ? Према нашој оцени, постоји више разлога који су омогућили попредложавање појединих именица, тј. концентрисање улоге предлошко-падешких конструкција на именицу у њиховом саставу.

7.1. *Прилошко значење*. Само значење именица *врх, дно, чело, иуи, крај, местио, дуж* прилошко је по својој природи, јер све оне означавају место, а семантика предлога је, како смо видели у првом делу рада, прилошка. Према томе, ове именице задржавају значење места када обављају службу предлога. Именице *врх, дно, чело, крај* су фрагментизатори и нису аутосемантичне (слично релационим

⁶ М. Бучар (2009: 185–193) започиње своје истраживање о секундарним предлозима детаљним представљањем основних постулата *теорије грамајшикалазације*. Иако се још у 18. и 19. веку већ писало о граматикализацији, зачетак ове теорије везује се за почетак 20. века и за име француског лингвисте Антоана Мејеа (Antoine Meillet). Термином *грамајшикалазација* он је означио низ промена које доводе до развоја граматичких морфема из претходно самосталних лексема. Према М. Бучар (2009: 185), понешто измењено, његово схватање грамајшикалазације налази се и у основи савремене теорије грамајшикалазације која се у лингвистичкој литератури углавном дефинише као процес при којем самосталне лексичке јединице постају граматичке морфеме, мењајући притом своју дистрибуцију и функцију.

именицама типа *брай*) јер *траже* да се именује или подразумева целина којој тај део припада. Таквом својом природом оне су одлични кандидати за граматикализацију.

7.2. *Партикуларизајторско значење*. Конструкције ПОПРЕДЛОЖЕНА ИМЕНИЦА + ГЕНИТИВ данас се углавном употребљавају са аблативним значењем, па се, на пример, *врх куће* разуме као *изнад куће* или *испјед куће*; *крај њуџа* као *пјоред њуџа* итд. Радња се одвија изван граница појма исказаног генитивом.

Поставља се питање због чега би се именице које означавају део појма у генитиву почеле користити као предлози који означавају удаљавање од тог појма. У ту сврху језик је располагао правим предлозима и није постојао ваљан разлог да се попредложи именица. Оне су у томе успеле да би се остварило оријентационо значење које се огледа у томе што се тако добијеним предлогом апроксимативно означавало да се радња дешава у зони појма исказаног генитивом, на граници између њега и спољашње средине и у непосредној близини оног његовог дела исказаног попредложеном именицом.

Чињеница да ове именице имају месно значење није довољна да би се процес попредложавња обавио, јер и многе друге именице имају прилошко значење, а не могу вршити улогу предлога. Није без значаја податак да скоро све ове именице имају значење партикуларизатора, оне не означавају локализатор у целини, већ неки његов део (*врх*, *дно*) или његове граничне тачке и простор у његовој најближој околини (*крај*, *дуж*). Генитив уз који се користе често је партитивни. Чини се да се месна семантика у свим овим случајевима, негде више, а негде мање, преплиће са партитивном. Да ово није необично, потврду проналазимо у констатацији П. Пипера (2005: 720), који наглашава да се „у синтаксичким структурама просторна значења увек изражавају у споју с неким другим категоријалним значењима ... Тако се спацијалност додирује, пре свега, са егзистенцијалношћу, с партитивношћу, с посесивношћу и са агентивношћу.“⁷ Штавише, према П. Пиперу, ниједно категоријално значење никада се не изражава у чистом виду, него увек с неким другим, мање или више присутним.

Према нашој оцени, у конструкцијама типа НА ВРХ БРДА, у значењу попредложене лексеме *врх* долази до контаминације значења

⁷ У случају попредложене именице *месџо* нема партитивности, али има посесивности која се, такође, често везује за спацијалност. Према Белићевој интерпретацији, конструкција *на месџо* у реченици *Пера је сео на месџо Жике*, свела се само на попредложену именицу *месџо*: *Пера је сео месџо Жике*. Сео је, дакле на Жикино место, па је значење генитива у овом случају посесивно (на место *Жике*

конструкције НА + ВРХ и партитивне синтагме ВРХ БРДА. Дакле, не само што се, како је приметио А. Белић, НА + ВРХ семантички и формално свело на ВРХ, већ је, истовремено, и синтагма ВРХ БРДА своје семантичко тежиште преbacила на ВРХ.

НА ВРХ БРДА	>	ВРХ БРДА	[=	(НА+ВРХ)	+ (ВРХ БРДА)]
		↓		↓	↓
предлог		ВРХ =		спацијално + партитивно значење	значење

У примерима: *А коњи нам ВРХ ливаде нека њасу* (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 336) и *Оро гн јездо ВРХ њимора вије* (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 336), радња не обухвата само простор изван (изнад) ливаде односно тимора, већ и горњи део ливаде односно тимора, тј. обухвата, у некој мери, ливаду односно тимор. Само на први поглед, рекло би се да у примеру: *ВРХ оне боре на челу њоказаше се још две њреко ње* (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 336) предлог ВРХ значи *ИЗНАД*. Међутим, пошто је речено да су се две нове боре нашле преко постојеће, онда је јасно да ВРХ значи *У ГОРЊЕМ ДЕЛУ, ОБУХВАТАЈУЋИ ПОВРШИНУ ГОРЊЕГ ДЕЛА*. И неправи предлог *дно* упућује на чињеницу да се радња одвијала у доњем делу објекта исказаног генитивом у следећим реченицама: *Бруји и Касије мучени су у чељусиима Луцифера ДНО њакла* (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 340). *Пишче њада ДНО њучине* (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 340). *ДНО бунара има воде* (ХЈС 1999: 180). Површина појма исказаног именицом у генитиву обухваћена је и у неким случајевима када се као оријентир локализације употребљава неправи предлог *дуж*: *Орнаменти су њосијављени ДУЖ целе фасаде* (АНТОНИЋ, у: ПИПЕР и др. 2005: 152). *Шејала је ДУЖ обале* (АНТОНИЋ, у: ПИПЕР и др. 2005: 152). *ДУЖ улице њосијављене су барикаде* (ХЈС 1999: 181).

У свим овим примерима радњом је обухваћен и појам исказан именицом у генитиву. Да није било потребе да се значењем предлога захвати и део појма у генитиву, тј. да није било потребе да се месном значењу придода компонента партитивности (у ретким случајевима и посесивности), именица не би могла да пређе у категорију предлога, већ би се уместо њих употребљавали прави предлози. Наведени разлози за попредложавање именица указују и на то да је локализатор морао увек бити у облику партитивног генитива, јер

= *Жикино место*), што је изузетак у односу на остале именице, које се у основној предлошкој употреби користе обично уз партитивни генитив.

без њега не би било партитивне синтагме, а самим тим ни партитивног значења као семантичке компоненте попредложених именица. Партитивно значење тих именица омогућило им је да уместо локализатора почну да означавају оријентире локализације. Из типичног примера за употребу предлога *врх*: *Дошао је ВРХ њланине Романије, а њу голема вајџра* (РСАНУ), јасно је да се радња одвија унутар граница планине Романије, а не изнад ње. Употребом ових предлога може се сугерисати и гранични део локализатора, па и простор у непосредној близини изван њега, али предуслов који је омогућио да се неке именице попредложе јесте могућност исказана у типичном случају да радња обухвата и део локализатора.

Наведени неправилни предлози садрже месно и партитивно значење, односно комбинују прилошку и именичку вредност. Може се претпоставити да су само оне именице конкретног значења које су могле да комбинују спацијалност и партитивност (ређе посесивност) могле да пређу у категорију предлога (а таквих именица нема много јер изузимамо апстрактне именице са значењем мере, количине и сл.).

Из управо описаног значења непосредне локализованости (под којом се подразумева да је објекат локализације у целини или делимично у простору локализатора) развило се значење непосредне локализованости са значењем контакта између објекта локализације и локализатора, па све до посредне локализованости (објекат локализације је изван простора локализатора, али у његовој великој близини). Неке од ових именица имају све три могућности, код неких преовлађује једна или две, у неким употребама није сасвим јасно на коју се од ових могућности мисли, али је ширење значења морало кренути од непосредне локализованости са семантичком компонентом *унујџрашњосиј*.⁸

Примери за значење контакта објекта локализације и локализатора:

Војска се укојала ДУЖ границе [= дужином границе] (АНТОНИЋ, у: ПИПЕР и др. 2005: 152).

Крилица својим се служи не за лејшење, већ за лејџање ВРХ воде [= на самој граници воде и ваздуха] (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 336).

На девојци кошуљица, ВРХ кошуље доламица [= преко кошуље] (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 337).

⁸ О непосредној и посредној локализованости исп. ПИПЕР и др. (2005: 727).

Девојке су носиле на глави мале, као њањир илијке каице, и ВРХ њих криу [= на самим капицама, дуж капица] (РСАНУ).

Примери за значење посредне локализованости:

Волео је да јаше у галоју ДУЖ реке [= поред реке] (АНТОНИЋ, у: ПИПЕР и др. 2005: 152).

Нада сѝоји КРАЈ улаза [= поред улаза] (АНТОНИЋ, у: ПИПЕР и др. 2005: 152).

Сѝајао је ЧЕЛО сѝола [= крај, више, на горњем крају стола] (ХЈС 1999: 180).

Седи му ЧЕЛО главе, ѝа ѝлаче [= крај, поред главе] (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 340).

ЧЕЛО главе коѝе ѝободоше, а ДНО ногу сабљу осѝавише [= поред главе, испод/поред ногу] (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 340).

7.3. *Закључак.* Све именице које имају могућност преображаја у предлог имају истовремено и месну и партитивну семантику. Употребљавају се у реченицама у којима радња обично обухвата унутрашњост или површину неког граничног дела локализатора (врх/дно, почетак/крај, унутрашњу страну бочне ивице). Отуда се радња често, у просторном смислу, шири и на граничну линију локализатора, као и на простор непосредно изван њега. Предлог именичког порекла добија предлошко значење оријентира између локализатора и објекта локализације (и у томе је његова граматичност), али задржава именичко значење партитивности и прилошко значење места (и у томе је његова лексичка вредност). Примери показују да су се, у типичном случају, ове именице користиле у значењу предлога зато да би се нагласило да радња исказана реченицом обухвата и део локализатора и (можда) простор у његовој непосредној околини. То се обичним предлозима није могло (јер нема предлога који могу означавати део предмета) и у томе је специфичност попредложених именица. Наш покушај да разврстамо примере на оне који означавају непосредну или посредну локализованост није увек успешан, јер је често тешко повући границу. Тако, на пример, ако се нешто дешава *ВРХ воде*, то значи да се дешава и на горњој површини воде и на граници између воде и ваздуха и непосредно изнад воде. Слика коју говорници српског језика добијају читајући примере које смо навели увек је слика једног дела локализатора, његове спољашње границе и најближе спољашњости. Дакле, овим предлозима се у прототипичним случајевима истовремено одређује и унутра-

шњост и спољашњост локализатора и то је лексичка специфичност њиховог значења. Ако треба прецизирати положај објекта локализације у односу на локализатор, говорници посежу за сложеним предлозима: *їоврх, уврх, доврх, наврх, їодно, удно, надно, їокрај, украј, накрај, їоїїкрај, искрај* итд. Ови сложени предлози имају прецизнију семантику од самосталних попредложених именица.

8. ГРАМАТИКАЛНА ПОЛИСЕМИЈА. Из свега наведеног јасно је да се попредложене именице нису, прво, десемантизовале, а потом и граматикализовале. Оне су се само пресемантизовале. Именичко (партитивно) и прилошко (месно) лексичко значење задржано је и онда када ове именице врше улогу предлога. Том значењу придодата је предлошка граматичка компонента исказивања односа између појмова исказаних у реченици. Да је ова група предлога заиста граматикализована, они не би могли да развију секундарна значења која се не односе на место. Исп. нпр:

КРАЈ све недаће у живоїу бијаше својој дјечи добар (СТЕВАНОВИЋ II 1989: 317).

Јер ВРХ свега земног владам (РСАНУ).

Сасвим ћу КРАЈ оваквог живоїа изгубиїи очи (РСАНУ).

Врх, дно, крај итд. представљају једну лексему као именице и другу лексему као предлози. Именичке лексеме развијају свој систем значења, а предлошке свој. Ову чињеницу неки аутори тумаче тако што однос између, на пример, именице *врх* и предлога *врх* тумаче као врсту хомонимије, под називом *хомоформија* или *хомоморфија*. Тако, на пример, Ж. Станојчић (СТАНОЈЧИЋ и ПОПОВИЋ 1989: 171) назива хомоформијом однос између именице *добро* (нпр. *їољоїривредно добро*) и прилога *добро* (нпр. *добро су урадили задатїак*). Према нашем мишљењу, ако је једна лексема конверзијом дала другу лексему, њихов однос не може бити третиран као хомонимичан, јер међу њима постоји семантичка веза, чије одсуство је један од основних показатеља хомонимије. Показали смо у овом раду да предлози настали од именица чувају именичку (партитивну) и прилошку (спацијалну) семантику. Према томе, они су у значењској вези иако не припадају истој врсти речи. За овакав однос, И. Грицкат (1967: 226) користила је термин *граматїкална їолисемеїа*, наводећи као примере, између осталог, и именицу *врх* и предлог *врх*, као и прилог *више*, предлог *више* и придев у компаративу *више*. Иако овај термин И. Грицкат није заживео, сматрамо га врло поде-

сним за овај тип семантичке трансформације.⁹ Из угла творбе речи ову појаву називамо *конверзијом*, али ако треба објаснити семантичку трансформацију која омогућава преображај лексема које припадају једној врсти речи у другу врсту, онда је *грамајшикална йолисемија* прави назив, јер је омогућена „аналошким повезивањем семантичких компонената, сема нижег ранга, уз обавезно замењивање појмовне вредности, архисеме полазног семантичког садржаја појмовном вредношћу, архисемом циљнога семантичког садржаја“. Управо смо цитирали дефиницију метафоре према Д. Гортан-Премк (2004: 86). Прелазак именица у предлоге, ипак, не представља типичан пример за метафору, јер полазни и циљни садржај поред сасвим различитих архисема (појмовних вредности), имају и различиту грамену (категоријално-граматичку вредност). Уобичајено је да се лексичком метафором номинација преноси са једног, на пример, именичког појма на други, такође, именички појам. Ипак, семантички процес о којем говоримо представља полисемију, специфичну по томе што је њен резултат и граматички, а не само семантички. Због оних који сматрају да се именице граматикализују да би постале предлози важно је нагласити да се граматикална полисемија заснива на семантичким компонентама лексичког значења лексема, што значи да је то и семантички, а не само граматички процес.

9. ЗАШТО СУ СЕ ПОПРЕДЛОЖИЛЕ БАШ ОВЕ ИМЕНИЦЕ? Објашњење за то што се у служби предлога употребљавају само именице *врх, дно, чело, йуш, крај, дуж, месѿо* треба тражити у одликама које повезују ове именице и по којима се оне разликују од свих осталих. Као што је већ речено, повезује их поседовање партитивне и спацијалне семантике. Није неочекивана продуктивност месног значења ових именица. Не треба посебно истицати познату чињеницу да месна значења различитих језичких јединица и конструкција представљају полазиште за бројне семантичке трансформације. Још једном ћемо указати и на запажање П. Пипера (ПИПЕР и др. 2005: 720) о томе да се у синтаксичким структурама просторна значења увек изражавају у споју са другим категоријалним значењима и да се спацијалност удружује, пре свега, са егзистенцијалношћу, партитивношћу, посесивношћу и агентивношћу. Од свих ових категорија само се партитивност (и ређе посесивност) може удруживати са спацијалношћу у значењу именица. Друга прилошка значења

⁹ И. Грицкат ову појаву назива *грамајшикалном йолисемијом*, иако би, вероватно, било примереније назвати је *грамајшичком йолисемијом*.

нису тако експанзивна као спацијална, а спацијална (која су врло продуктивна) не могу се тако лако укомбиновати са именичким вредностима, као што могу да се удруже са партитивном вредношћу. Та немогућност комбиновања различитих вредности унутар семантичког садржаја именица онемогућава већини именица да се попредложе.

10. ЗАШТО СЕ ИЗ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА ГУБЕ ИМЕНИЦЕ У СЛУЖБИ ПРЕДЛОГА? Љ. Поповић (1966: 220) запазио је и показао да се у српском језику, посебно у стручној литератури, увећава број предлошких израза и да то увећавање броја јединица у наизглед затвореном скупу предлога „представља нормалну и неизбежну карактеристику развоја језика, његовог богаћења, интелектуализирања, прилагођавања новим потребама општења“. За сваки предлог или предлошки израз постоји разлог настајања и употребе у језику. Ако се број предлошких јединица у српском језику генерално увећава, поставља се питање због чега се губе именице у служби предлога. То се посебно односи на предлоге *чело*, *врх* и *дно*. Ретко се употребљава и *место* (чешће је *уместо*) и *јуи* (*јуи* није ретко), а још увек је жива употреба само предлога *крај* и *дуж*.

Пре него што покушамо да дамо одговор на ово питање, треба изнети чињеницу да за употребу именица у служби предлога има доказа и у другим словенским (али и несловенским) језицима.¹⁰ То значи да су се оне попредложиле у давној прошлости, да се њихова

¹⁰ Ево кратког прегледа који не претендује да буде исцрпан и прецизан, већ само илустративан. У бугарском језику (према *Граматици савременог бугарског језика* из 1983. године), постоји предлог *крај*: *Спряме до бензиностанцията край пътя за София*. Овај предлог потврђен је и у македонском, словеначком, руском и белоруском језику. Именица *врџ* попредложена је у бугарском језику у облику *врџу*: *Слагат печата врџу подписа*. У бугарском језику, именица *място* користи се у сложеним предлозима *место* и *наместо*. *Крај* се употребљава и као део сложеница *накрај* и *покрај*. Што се руског језика тиче, граматике региструју предлог *верх*, али се он не обрађује у речницима савременог руског језика. У Речнику руског језика 18. века обрађен је предлог *верх/верџ/верџу*. Предлог *верх* обрађен је и у белоруско-руском речнику Н. Бојкова и С. Некрасевица из 1926. године, што значи да је овај предлог био познат и у белоруском језику. У словеначком језику такође је потврђен предлог *vrh*. Посвећен му је цео чланак у Академијином речнику словеначког језика. Као пример да се слични процеси одвијају и у несловенским језицима навешћемо латинску именицу *via* (срп. *јуи*) која се у француском и енглеском језику попредложила и значи *преко*. Овај пример показује како се процес попредложивања именица може пратити и у процесу настајања једних језика из других.

употреба задржала у појединачним језицима, а да данас полако ишчезавају. Да је та употреба некада била знатно активнија у српском језику, сведоче бројни топоними у којима се чувају попредложене именице. П. Скок, под одредницом *врх*, наводи следеће топониме: *Вргорац* (<*врх горе*), *Врџоље* (<*врх њоља*), *Врхбосна*, *Врхбрзница*, *Врлика* [<*врх реке* (са дисимилацијом $p - p > p - l$)], а у ову групу спада и презиме *Врдољак* (<*врх дола*). Под одредницом *дно*, П. Скок такође наводи примере за топониме настале од попредложене именице *дно*: *Днолука*, *Днојоље*.

Број предлошких израза увећава се због потребе за што прецизнијим изражавањем, а та потреба савременог живота отежава опстанак попредложеним именицама. Пошто се њима, у типичном случају, може одређивати део локализатора, контакт локализатора и објекта локализације, као и простор у непосредној близини локализатора, њихова семантика је често непрецизна и нејасна. Тако, на пример, није јасно, али се може претпоставити, да се место које носи назив *Врлика* (<*врх реке*) вероватно налази ИЗНАД речног корита, тј. простире се ПОРЕД реке, док је *Вргорац* (<*врх горе*) смештен НА ВРХУ неке планине, па обухвата простор те планине. *Врџоље* (<*врх њоља*) се, можда, бар делимично простире и на горњем, предњем делу поља (па га, можда, делимично обухвата) или се граничи са пољем. Због овако нејасне семантике попредложена именица *врх* уступа место сложеним неправим предлозима *уврх*, *наврх*, *доврх*, *њоврх*, а уместо предлога *дно* знатно чешће се може чути *удно*, *надно*, *њодно*, *додно*, *издно*, *садно*. Употребом ових предлога постиже се већа експлицитност и мањи степен ослањања на контекст.

Осим непрецизне семантике, опстанак попредложених именица отежава и чињеница што се процес њиховог попредложавања вероватно није обавио до краја и што оне у некој мери чувају и именичку вредност. Због тога у неким случајевима није сасвим јасно да ли је нека од ових именица употребљена у реченици као именица или као предлог. Тако, из реченице *Гледао је врх њланине* није јасно да ли је *врх* у овој реченици именица или предлог. Може се претпоставити да ће се наставити процес нестајања попредложених именица у српском језику.

11. ЗАКЉУЧАК. Овај рад је посвећен анализи семантичких трансформација које настају приликом попредложавања одређених именица. Полази се од семантичких карактеристика предлога и од Белићевих схватања о прилошком пореклу и значењу предлога. Насупрот често излаганом мишљењу да предлози поседују само гра-

матичко значење, овде се изводи закључак да предлози поседују и лексичко значење, слично прилозима. Констатовано је да је за сада когнитивна лингвистика понудила методе за анализу лексичког значења предлога и да је задатак савремене семантике да даље унапређује те методе и осмишљава нове. На чињеници да предлози поседују лексичко значење постављена је хипотеза да и попредложене именице имају лексичко значење и да процес њиховог попредложивања не подразумева, како се обично наводи у литератури, граматикализацију (или је бар не подразумева у потпуном виду), већ пресемантизацију њиховог семантичког садржаја. Утврђено је да се лексичко значење попредложених именица састоји из два сегмента – прилошког (месног) и именичког (партитивног). Именице које се у српском језику могу употребити као предлози означавају место (*врх, дно, њиш, месно, крај, дуж*) и употребљавају се искључиво уз генитив (најчешће партитивни), чиме осим месног добијају и партитивно значење (исп. *врх брда, дно буреша*). У реченицама у којима се користе попредложене именице, радња често обухвата и део локализатора или се одвија на граници локализатора или у његовој непосредној близини. Које значење ће превагнути зависи од саме именице, од значења глагола или од значења именице у генитиву. Однос између именице и предлога добијеног од ње попредложивањем третира се, као и у свим описним речницима српског језика, као однос између две лексеме, које су самосталне, али блиско значењски повезане, јер је предлог постао од именице процесом који И. Грицкат назива *граматикалном полисемијом*, тј. полисемијом са граматичким резултатом. У неким граматикама се истоветност облика предлога са номинативом и акузативом именице објашњава као хомоформија, а предлог и именица се називају хомоформима. Будући да је хомоформија тип хомонимије, а да хомонимија, по дефиницији, подразумева непостојање семантичке везе међу лексемама, одбацили смо овај термин за именовање односа између именице и предлога који је настао од ње. У раду смо изнели претпоставку да се само неколико именица у српском језику може попредложити због тога што само оне имају могућност удруживања семантички високопродуктивне спацијалности са партитивношћу (ређе посесивношћу) коју добијају захваљујући обавезној употреби уз партитивни (понекад посесивни) генитив. Предлошка употреба именица полако се губи из српског језика јер је њихова семантика непрецизна и у неким примерима нејасно разграничена од именичке, што значи да процес попредложивања није потпун. Због тога су данас фреквентнији

сложени предлози настали слагањем правог предлога с овим именицама (нпр. *наврх*, *уврх*, *їодно*), јер је њихова семантика значајно одређенија и прецизнија захваљујући правим предлозима који се налазе у њиховом саставу.

Цитирана литература

- БЕЛИЋ 1957–1958: Александар Белич, „Падежная система и происхождение предлогов“, *Јужнословенски филолог*, књ. XXII, 1–17.
- БЕЛИЋ 1998: Александар Белић, *О језичкој љиророди и језичком развiiјуку*, књига I и II, приређивач Милка Ивић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- БУГАРСКИ 1969: Ranko Bugarski, *Predlozi OVER, UNDER, ABOVE, BELOW i BENEATH u savremenom engleskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- БУЧАР 2009: Миrјана Вуџар, „Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi glagolskoga i imeničkoga porijekla“, *Jezikoslovlje* 10.2, 183–216.
- ГОРТАН-ПРЕМК 1984: Даринка Гортан-Премк, „Обрада предлога у великим описним речницима“, *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова, Нови Сад – Београд: Матица српска, 35–41.
- ГОРТАН-ПРЕМК 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисимија и организација лексичког сисџема у срiском језику*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ГРИЦКАТ 1967: Ирена Грицкат, „Стилске фигуре у светлу језичких анализа“, *Наш језик*, н.с, књига 16, свеска 4, 217–235.
- ИВИЋ 1957–1958: Милка Ивић, „Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог*, књ. XXII, 141–166.
- КЛАЈН 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом срiском језику*, други део: Суфиксација и конверзија, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- КЛАЈН 2005: Иван Клајн, *Грамаiика срiског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- КЛИКОВАЦ 2000: Душка Кликовас, *Semantika predloga*, Beograd: Filološki fakultet.
- ЛАЛЕВИЋ 1955: Миодраг С. Лалевић, „Из синтаксе речи, облика и реченица“, *Насiава и васiишање*, год. IV, број 7, 393–402.
- ПЕКАР 2000: Виктор Иванович Пекар, *Семантика предлогов вертикалној соположенности в когнитивном аспекте (на материале английских предлогов above и over и руского предлога над)*, диссертација на соискание ученој степени кандидата филологических наук.

- ПИПЕР 2001: Predrag Piper, *Jezik i prostor*, drugo, prošireno izdanje, Beograd, XX vek.
- ПИПЕР и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџакса савременога српског језика. Простора реченица*, у редакцији Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- ПОПОВИЋ 1966: Љубомир Поповић, „Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику“, *Наш језик*, књ. XV, св. 3–4, 195–220.
- РАСУЛИЋ 2004: Katarina Rasulić, *Jezik i prostorno iskustvo*, Beograd: Filološki fakultet.
- РИШНЕР 2004: Vlasta Rišner, „Prijedlozi nekad i danas“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 41–57.
- СКОК 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- СТАНОЈЧИЋ и ПОПОВИЋ 1989: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматиџика српскога језика*, десето издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- СТЕВАНОВИЋ I 1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, четврто издање, Београд: Научна књига.
- СТЕВАНОВИЋ II 1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, четврто издање, Београд: Научна књига.
- ХЈС 1999: Lana Hudeček, Milica Mihaljević i Luka Vukojević (urednici): *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine.
- ШАРИЋ 1999: Ljiljana Šarić: „Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi (pomoću, s pomoću, uz pomoć)“, *Riječ* 5, sv. 1, 81–95.
- ШВАЊКО 1993: Vanja Švačko: „Funkcija i status prijedložnih izraza“, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 19, 353–361.

Summary

Rajna Dragičević

ON NOUNS FUNCTIONING AS PREPOSITIONS

This paper analyzes semantic transformations of nouns functioning as prepositions. The semantic characteristics of prepositions are discussed, and Belic' concept of adverbial origin and meaning of prepositions is reviewed. Contrary to usual perception that prepositions have mere grammatical meaning, it is con-

cluded in this paper that they also have lexical meaning, like adverbs. Cognitive linguistics has so far dealt with lexical meanings of prepositions, and it is up to contemporary semantics to further explore and evolve this approach. Based on this fact that prepositions have lexical meaning, it is argued that nouns functioning as prepositions retain that lexical attribute though with different semantic value, rather than it adopts grammatical characteristics. It is concluded that semantic meaning of those nouns used as prepositions could be broken into two segments: adverbial (place) and nominal (partitive). The nouns which upon occasions may function as prepositions in Serbian language as a rule denote place and they always are used with genitive case (mostly partitive), and as a consequence they often have partitive meaning. In the sentences with nouns functioning as prepositions, the act expressed encompasses the part of the localizer or it is performed on its bounds, or near it. Which meaning would prevail depends on the noun, or verb, or noun in genitive case. A noun and its related preposition are treated as two lexemes in Serbian descriptive dictionaries, independent but close in meanings, since the preposition originated from a noun in a process defined by Irena Grickat as grammar polysemy, i.e. a polysemy with the grammatical result. In some grammar books identical forms of a preposition and nominative and accusative noun forms are defined as homophoria, and those prepositions and nouns are called homophores. Since homophoria is a type of homonymy, and homonymy excludes semantic relation between lexemes, the term homophoria had to be discarded. It is suggested in this paper that only few nouns in Serbian language can function as prepositions due to fact that only those few have possibility to combine semantically high-productive spaciality with partitivity (rarely possessiveness), as a result of their obligatory usage with partitive (sometimes, possessive) genitive. The usage of nouns as prepositions in Serbian language is slowly going out because their semantics is imprecise, and in certain circumstances difficult to differentiate, which means that the process of transformation of nouns into prepositions was not complete. Thus, more frequent today are compound prepositions formed by a real preposition and a noun (*navrh, uvrh, podno*). Their semantics is more distinctive and more precise due to real preposition as constituents.

Keywords: nouns, prepositions, prepositionalization, grammaticalization, grammatical polysemy, semantics, Serbian language.